

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації ГАЙСЕНЮК Марії Олександрівни
на тему «Подільське воєводство 1764–1793 рр.
в орбіті політичного угруповання Чарторійських»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Обґрунтування теми дослідження. Актуальність та доцільність вибору теми дисертаційного дослідження Гайсенюк Марії Олександрівни зумовлені потребою сучасної історичної науки у глибшому переосмисленні політичних, соціальних та інституційних процесів на українських землях у складі Речі Посполитої другої половини XVIII ст. Цей період позначений спробами модернізаційних реформ, гострою конкуренцією магнатських угруповань і наростанням системної кризи держави, що зрештою завершилася її поділами. У такому контексті зміщення дослідницького фокуса з загальнодержавного на регіональний рівень дає змогу точніше простежити механізми функціонування політичної влади, форми взаємодії між центральними й локальними елітами, а також специфіку реалізації клієнтарних практик у конкретному історичному середовищі.

У центрі уваги авторки перебуває Подільське воєводство – прикордонний регіон, який особливо гостро відчував наслідки геополітичних трансформацій другої половини XVIII ст., але водночас завдяки концентрації великого землеволодіння залишався важливим джерелом економічного та політичного ресурсу для провідних еліт Речі Посполитої. Одним із найвпливовіших політичних гравців у регіоні було угруповання Чарторійських (Familia), яке відіграло помітну роль у державному житті. Зосередження в руках Августа та Адама Казимира Чарторійських уряду генерального подільського старости, а також значних земельних володінь створювало сприятливі умови для формування й функціонування розгалуженої патронально-клієнтарної мережі.

Обґрунтованість вибору теми підтверджується також наявністю суттєвих прогалин у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Попри наявність ґрунтовної наукової бази, історіографічна традиція розглядала Поділля переважно як об'єкт соціально-економічних або демографічних процесів, залишаючи поза фокусом уваги його значення як «політичного простору». Крім того, спостерігається виразна хронологічна асиметрія у вивченні самого політичного угруповання Чарторійських: якщо його діяльність у

- охарактеризувати особливості адміністративно-територіального і його змін та соціально-економічного становища Подільського воєводства протягом XVIII ст.;
- розглянути біографії лідерів *Familiiae*, пов'язаних з Подільським воєводством, та їх місце у політичній кон'юнктурі на загальнодержавному та локальному рівнях;
- окреслити розмір земельних володінь родини на Поділлі та охарактеризувати систему управління маєткового комплексу в другій половині XVIII ст.;
- охарактеризувати мережу клієнтів політичного угруповання Чарторійських у Подільському воєводстві;
- з'ясувати характер і механізми суперництва політичних угруповань на сеймиках Подільського воєводства за правління Станіслава Понятовського;
- окреслити основні практики магнатського патронату та визначити їх значення для формування й функціонування клієнтарних мереж у воєводстві.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1764–1793 рр. Нижня межа обумовлена обранням на польський престол нового короля Станіслава Августа Понятовського. Верхньою межею є ліквідація Подільського воєводства внаслідок Другого поділу Речі Посполитої та його інкорпорація до Російської імперії.

Територіальні межі дослідження охоплюють адміністративні кордони Подільського воєводства з урахуванням змін, що відбулися після анексії західної частини воєводства Австрійською імперією внаслідок Першого поділу Речі Посполитої у 1772 р.

Теоретико-методологічна основа роботи. Основою дисертаційного дослідження є комплексний міждисциплінарний підхід до вивчення патронально-клієнтарних відносин, сформований на перетині соціальної історії, історичної антропології та політичної історії ранньомодерної доби. Дослідження базується на принципах історизму, системності, науковості, об'єктивності та всебічності. Провідним у роботі є принцип історизму, який дозволив проаналізувати явища патронату та клієнтелізму не через призму сучасних уявлень (наприклад, як політичну корупцію чи девіацію), а як органічний, легітимний інструмент суспільно-політичної взаємодії в Речі Посполитій XVIII ст. Принцип системності забезпечив розгляд Подільського воєводства як цілісного соціально-економічного та політичного організму, а клієнтарної мережі Чарторійських – як складної ієрархічної структури з власними каналами комунікації та розподілу ресурсів.

Для реалізації завдань дисертації застосовано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція) та спеціально-історичних методів. Проблемно-хронологічний метод визначив логіку та структуру роботи, дозволивши простежити еволюцію клієнтарних зв'язків у 1764–1793 рр. Порівняльно-історичний метод застосовано для зіставлення демографічних, соціально-економічних і політичних процесів на Поділлі із загальнодержавними тенденціями, а типологічний — для структурування різноманітного джерельного матеріалу та класифікації шляхетського оточення магнатів. Критичний та критично-дипломатичний методи забезпечили верифікацію суб'єктивних джерел (кореспонденції, мемуарів, преси).

Визначальну роль у дослідженні відіграв інструментарій соціальних наук. Основним методом реконструкції магнатського оточення став просопографічний («колективна біографія»), який у поєднанні з мікроісторичним підходом дозволив відтворити родинні зв'язки, кар'єрні траєкторії та мотивації подільської шляхти. Завдяки використанню елементів історичної герменевтики та семіотичного аналізу було дешифровано символічний вимір неформальних практик: церемоніальний епістолярний етикет, ритуали гостинності, жести та публічну поведінку під час сеймиків і магнатських подорожей.

Теоретичне підґрунтя роботи спирається на концепції європейської та польської історіографії щодо неформальних механізмів влади (А. Мончак, Я. Куртика, У. Августиняк, В. Тигельський, К. Курась та ін.). На цій основі у дисертації розроблено та застосовано авторську теоретичну модель класифікації провінційної клієнтарної мережі, адаптовану до реалій Подільського воєводства. Вона структурує магнатське оточення за критеріями політичної активності та системності співпраці на «лідерів» угруповання, регіональних «діячів», сталу маєткову адміністрацію та гродських урядників, ситуативно мобілізовану шляхту та автономних «політичних приятелів». Такий підхід дозволив перейти від простої фіксації міжособистісних контактів до глибокого аналізу функціонування політичного угруповання як цілісного інституту.

Наукова новизна полягає у наступному:

Вперше:

- здійснено комплексний аналіз діяльності політичного угруповання *Familia* на теренах Подільського воєводства у 1764–1793 рр.;
- реконструйовано багаторівневу структуру регіональної клієнтели Чарторийських, яка охоплювала елітарне коло політичних приятелів та лідерів угруповання, політично активних «діячів» (земських і гродських урядників, плєніпотентів), сталих прихильників з грона маєткової

адміністрації та нижчих гродських урядників та політично пасивної дрібної чиншової шляхти, відносини з якими мали тимчасовий характер.

Уточнено:

– розмір земельних володінь та систему управління маєтками Чарторійських у Подільському воєводстві (зокрема діяльність Генерального подільського комісаріату), що виступали головним ресурсом патронату і соціальним ліфтом для місцевої шляхти;

– так звану «ціну лояльності» – комплекс економічних інструментів патронату, який охоплював диференційоване фінансове та натуральне забезпечення адміністрації (солярії, ординарії, пожиттеві виплати), цільове фінансування політичних клієнтів під час сеймиків (винагорода за участь, компенсація втрат) та механізми кредитно-майнової залежності.

Показано:

– кризу традиційної моделі клієнтелізму, оскільки в другій половині XVIII ст. шляхетська лояльність еволюціонувала в бік політичного кон'юнктуралізму, де клієнти (навіть із найближчого оточення) легко змінювали патронів заради кар'єри та збереження майна під тиском зовнішніх і внутрішніх загроз;

– використання подільського сеймику як арени протистояння магнатських угруповань і королівського двору, де політичний успіх залежав від здатності патрона мобілізувати ресурси (підкуп, масове звезення «голоти», роздвоєння сеймиків);

– ефективність використання системи патронату в політичному житті та судочинстві.

Набуло подальшого розвитку:

– вивчення комунікативних практик ранньомодерної еліти: концептуалізовано синтез вербальних (ритуалізований епістолярний етикет) та візуально-перформативних механізмів комунікації. З'ясовано, що особисті поїздки магнатів Поділлям були важливими для емоційної та соціокультурної консолідації шляхетської спільноти;

– дослідження просопографічного портрета подільської шляхти другої половини XVIII ст. через відтворення персональних кар'єрних траєкторій клієнтів у контексті боротьби за владу в південно-східних воєводствах Речі Посполитої.

Теоретичне значення результатів дисертації. Дисертаційна робота Гайсенюк М. О. є комплексним дослідженням, яке побудоване на широкій джерельній базі та присвячене актуальному науковому напрямку сучасної історіографії. Здобуті результати дослідження розширюють та поглиблюють концептуальні уявлення про механізми функціонування неформальних

Concepts» (10–12 вересня 2023 р., Німецький історичний інститут Варшави, Польща);

2. XII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених з міжнародною участю «Українська минушина: війни за ідентичність» (25 квітня 2024 р., Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка);

3. Міжнародна конференція «*Central and Eastern Europe and the Balkans: Historical Perspectives, Cultural Bridges, and New Horizons*» (3–4 жовтня 2024, Болгарська академія наук, Софія, Болгарія);

4. Науковий семінар «*Otwarte seminarium nowożytnicze Uniwersytetu Jagiellońskiego*» (25 березня 2025, Ягеллонський університет, Краків, Польща).

Публікації. Основні здобутки та ключові положення дисертації відображено у 4 одноосібних наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України.

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України:

1. Гайсенюк М. Кам'янецьке староство у світлі інвентарів 1763–1789 рр. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2025. № 36 (4). С. 146–154. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.21> Вебпосилання на видання: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/4_2025/23.pdf

2. Гайсенюк М. Подорожі Чарторийських 1780 і 1782 рр. на Волинь, Галичину й Поділля у спогадах сучасників. *Київські історичні студії*. 2025. № 2 (21). С. 72–83. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.27> Вебпосилання на видання: <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/443>

3. Гайсенюк М. Управління маєтками Чарторийських у Подільському воєводстві в другій половині XVIII століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2025. № 161(2). С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2025.161.2> Вебпосилання на видання: <https://history.bulletin.knu.ua/uk/article/view/4833>

4. Гайсенюк М. Урбанізаційні процеси у Подільському воєводстві у 1434–1572 рр.: за матеріалами Коронної метрики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2023. № 40. С. 28–44. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2023-40.28-44> Вебпосилання на видання: https://drive.google.com/file/d/1OixGMfQevC6jjltXowYNSJd_P1XAwJzp/view

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на соціально-економічне та політичне становище Подільського воєводства в контексті діяльності політичного угруповання Чарторійських (1764–1793 рр.). Наукові результати дисертації належать особисто автору та є його теоретичним та практичним внеском у розвиток історичної науки.

Структура роботи. Дисертація складається анотації, змісту, переліку абrevіатур та умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (165 позицій джерел, з-поміж яких 124 – архівні матеріали; 357 позицій літератури) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 340 с., з них основного тексту 260 с.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено наукові результати дисертації. На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату. Усі використані здобувачем у тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації.

Відповідність змісту дисертації галузі знань та спеціальності. Зміст дисертації відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рішення:

1. Дисертація Гайсенюк Марії Олександрівни на тему «Подільське воєводство 1764–1793 рр. в орбіті політичного угруповання Чарторійських», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія та обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення та відповідає п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», зареєстрованого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом від 31.05.2019 № 759).

2. **Дисертація** Гайсенюк Марії Олександрівни та **наукові публікації**, в яких висвітлено наукові результати дисертації, **виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності**.

3. Гайсенюк Марія Олександрівна **на високому рівні оволоділа методологією наукової та педагогічної діяльності**, набула теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувач вільно володіє матеріалом.

4. **Затвердити проєкт Висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації** Гайсенюк Марії Олександрівни на тему «Подільське воєводство 1764–1793 рр. в орбіті політичного угруповання Чарторийських», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Головуючий:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України,
декан Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Віталій АНДРЕЄВ

Андреева
Грайчик В.П.
Д. Пилипчук